

## La mentida

(ALDC, VIII, 1831. La mentida)

Una *mentida* és una ‘asserció feta contra la veritat amb intenció d’enganyar’ (*DIEC*, *Seco*). El nostre comentari contindrà dues parts: la primera, sobre els significants que ocupen tot el domini (*mentida/mentira*), i la segona, sobre suposats geosinònims, esparsos, corresponents a segona resposta, generalment de caràcter familiar, popular, expressiu. *Mentida* (var. *mintida* 109, 111, per assimilació vocàlica) és el part. de *mentir* (< MENTĪRI), convertit en substantiu, doc. des del s. XIII, que trobem a la major part del domini, com *mentider* 44, 49, 51, 119 (var. *mentidor* 95), llevat del val. i la franja ponentina que usen *mentira*, com el port., gall., cast. i arag.; aquesta variant procedeix de *mentida* amb canvi de *-d-* > *-r-* per atracció de *mentiroso*, doc. anteriorment a *mentira*, i per dissimilació de dentals en \**mentidoso*. Tant *mentira* com *mentirós* (146, 152, 157, 187) no poden ser atribuïts al contacte amb el cast., que va influir més tard, sinó amb l’arag. com a conseqüència de la conquesta i colonització del País Valencià, des del s. XIII, i les contínues onades immigratòries. *Mentira* (i *mentirós*) apareix en val. des del s. XIV i s’allarga a través del testimoni de Bonllavi (1521), Centelles (s. xv), *Spill de la vida religiosa* (1529) (ed. val.), O. Pou (1575), Arbuxec (1666), Escrig (1851), Pla (1880), Martí Gadea (1891) fins a l’actualitat, sense que faltin usos figurats (‘flocs de la fusta’) i derivats (*de mentiretes*, *mentirola* ‘mentider’) compartits amb l’arag. (veg. Veny, 2009 d i e: 264; 2019 c: 109-139; per a la frondosa producció fraseològica, veg. Martí Mestre, 2017). S’ha de descartar *mentira* 85, de l’alguerès, que no té res a veure amb l’arag. sinó que és resultat de l’habitual rotacisme d’aquell dialecte (com de *vida* > *vira*).

Entre els mots apareguts a les enquestes, destaquen dos sinònims de procedència externa: *blaga* 7, 8, modernament del fr. *blague* ‘broma’, on és d’origen neerlandès, format sobre una arrel que vol dir ‘cosa inflada’ (*DHLF*); *embusteria* 25, 88, 111, 112, 116, 117, 119, 128, 143, 145, doc. ja al s. XVII, manlleu al cast., on *embuste* i *embustero* (< cat.; present en 20 localitats de la nostra enquesta) són atestats als s. XV i XVI respectivament (cf. Veny, 1978 a: 194); *trola* 19, 60, 152, 155, 161, 168, 171, 173, 174, 189, procedent de l’argot cast., que té origen fr. (*drôle*).

Altres significants, complementaris a *mentida/mentira*, amb contingut semàntic acostat, tenen relació amb la idea de: a) ‘falsedat’: *paraula falsa* 178, *fals testigo* 131 (< cast.), *calúmnia* ‘imputació falsa’ 136; *rotllo* 98 (< cast. “patraña o historia falsa”; *Seco*); b) ‘engany’: *engany* 44, 160, deverbal de *enganyar* (< llat. vg. \*INGANNARE ‘escarnir, burlar-se d’algú’), amb el der. *enganyifa* 44, probablement pres del cast. *engañifa*; *farsa* ‘cosa fingida que es pretén fer passar com a vera’ 166; *ensarronada* 52, der. de *ensarronar* ‘enganyar’ 59, des de ‘ficar al sarró, dominat, oprimat a causa d’una falsedat’ (cf. *engarjolar*); *embroll* 82, *embrollo* 85, *embrolla* 142, *embrollaor* 157, der. de *embrollar*, pres del fr. o it. ‘intentar enganyar’; *embolic* 84, var. de *bolic* ‘fardell, manyoc de fils, cabells, etc. enredats’, per encreuament amb *embolicar*; *enredada* 44, f. de *enredat*, part. substantivat de *enredar* (< cast.), a partir de ‘embolicar en xarxa’ (*ret* < RÊTE; cf. *enredon* 44), com *enredro* 168 i

*enredraor* 164, amb repercussió de la ròtica; *petaca* 187, propi del llenguatge militar, aplicat al ‘llençol doblegat per la part inferior de manera que un no es pot ficar al llit sense desfer-lo i tornar-lo a fer’; *catxa* 36, “en un joc d’envit, fet d’apostar com si hom tingués un bon joc sense tenir-lo” (*DIEC*), deverbal de *acatxar*; c) ‘cosa buida, inflada’ (veg. *PALDC*, I, mapa 104): *bufa* 36, 105, deverbal de *bufar* ‘expel·lir l’aire, inflar-se’, d’origen onomatopeic, semblantment a *llufa* 44, 67; *bòfia* 67, 140 (var. *gòfia* 55, per equivalència acústica; cf. Veny, 1989 a), der. de *fòvia* ‘clotada fonda’, per metàtesi, ajudant-hi un impuls onomatopeic com a *bufa*; *bola* (en 40 localitats), pres de l’oc. (enfront del genuí *bolla* < BŪLLA), amb la var. *gola* 170 (per equivalència acústica, com *gòfia*), el der. *bolero* 188 i els possibles *bolet* 182, 184, 186, *bolea* 106 i la var. perifràstica *mala bola* 163; *gallofa* 118, 124, var. de *batllofa* (< *butllofa* 15, 16, 22, 26, 46, 49, 50, 97), per equivalència acústica (var. potser *garrofa* 15, 104, per atracció formal); *manxiula* 1, des de ‘pegat que fa alçar butllofes’; d) ‘jactància’: *farol* 118 (< cast. ‘acció presumptuosa sense fonament’), amb el der. *farolero* 120; *fanfària* 108 (< *fanfària* < cast. *fanfarria*, d’origen expressiu); e) ‘producte hortícola’, potser per eufemisme: *alficòs* 190, pròpiament ‘varietat de cogombre, molt llarg, que pot arribar a un metre’ (l’exageració hauria motivat el canvi semàntic); *trofa* 139, per síncope i metàtesi de *tòfera* ‘tòfona’ (< \*TUFARA, var. dial. de TUBERA); *guixa* ‘tipus de llegum’ 86, d’origen incert; f) altres: *guatlla* 19, 43, 46, 57, i la seva var. monoftongada *gotlla* (en 18 localitats; cf. per al nom de l’ocell, *PALDC*, VII, mapa 981), podria tenir relació amb el fet d’enganyar fàcilment el caçador (cf. al. “lügen wie eine Wachtel” ‘mentir com una guatlla’); *bulo* 110, 166, mot de l’argot gitano (*bul* ‘cul’); *estrafaleria* ‘cosa absurda’ 117, der. de *estrafalari* (< it. dial. *strafalarario*); *xamba* 183 (< cast. *chamba* ‘atzar favorable’); *alçar la camisa* 61, *sopars de duro* 103; *pavia* 94, *lepa* 161, *baiona* 22, 29, de motivació desconeguda.

Cal consignar també alguns mots per a ‘mentider’: *xiflat* 40 (< cast. *chiflado*); *tabernacle* 43, des de “instrument en que se duen sants”, Figuera, 1840.

Com a mots en relació cal esmentar *iretge* ‘el que té esperit de contradicció’ 1 (< oc. llenguadocià *irège*, *eirège* ‘obstinat’, pròpiament ‘herètic’); *anar de berbes* ‘anar de broma’ 82, der. de VERBA ‘paraules; loquacitat’, pron. *berbes* (Figuera, 1840), per assimilació de la labiodental a la bilabial. El nom llat. era MENDA que hauria donat el mall. *mena*, absent de les nostres enquestes, viu en la meua memòria, recollit per Figuera, 1840 (“Mêna”) i Amengual 1858-1878 (“Mêna”; “Ménas [...] las que se dicen fingiendo valentías ó cosas extraordinarias”), filiació, però, que el *DECat* refusa per absència del mot en el cat. ant. i peninsular, tot proposant un der. de *menar* a partir de *menar* (*tractes*, *trampes*). *Mentida* s’estén per la major part del Principat, mentre que la Franja i el val. han apostat per l’arag. *mentira*, com altres vegades (*gemecar*, *assagador*, *sinse*, etc.; cf. Veny, 1991 a i 2006 a: 129-143).

*Mentida* és el nom normatiu des del *DOrt*, 1917.